

BIDRAG TIL FAMILIEN WANDALS HISTORIE

AF

AAGE DAHL

Som det vil vides, var Ribe Stifts første lutherske Biskop en indkaldt Tysker, Læsemesteren fra Haderslev Præsteskole JOHANN WENDT eller SLAVUS, senere almindelig kaldet WANDAL, maaske ud fra den Formening, at han stammede fra Venden, hvilket gerne latiniseredes til Wandalus. Antagelsen var forøvrigt urigtig; han stammede fra Egnen omkring Hildesheim. Da han døde efterlod han sig Enke ANNA GYREN og 4 børn, som Kong Christian III lovede at understøtte i Anledning af Biskoppens store Fortjenester ikke mindst som Leder af den lutherske Præsteskole i Haderslev. Hvad der blev af dem, 2 S. og 2 Dtr. vides ikke mere. Det kan vist slaas fast, at Biskop Wandals Børn er gaaet ganske ukendte og glemte i deres Grave, enten de nu er døde i deres unge Aar i lidet fremtrædende Stillinger, eller de har taget Vejen til Tyskland og er forsvundet der.

Men ældre Historikere antog almindeligt, at den ene af Johan Wandals Sønner hed Iver og omkring Slutningen af det 16. Aarhundrede var Raadmand i Ribe, en anset og aabenbart velstaaende Mand, gift med Susanne, Datter af Sognepræsten ved Ribe Domkirke Jens Pedersen Grundet og Hustru Anne Jensdatter, hvis Fader var Præsten Hr. Jens Ovesen, som nogle har ment var Præst i Ribe, mens andre placerede ham i Vejle. Fra ingen af disse Byer kendes der imidlertid en Præst af dette Navn. Heller ikke fra deres Opland. Selvfølgelig kan det dreje sig om en Mand, hvis Navn er gaaet i Glemmebogen, der er jo hist og her Huller i Præsterækkerne, men det er maaske værd at pege paa, at der er en Præst af dette ikke almindelige Navn i Midten af det 16. Aarhundrede, det er Jens Ovesen, der levede 1555 som Sognepræst i Søllerød, altsaa ikke langt fra det Universitet hvor Jens Grundet havde studeret.

I Zwergius: Den sjællandske Cleresie, S. 304, Stamt., Hofmans Foundationer I, S. 94, og af H. F. Rørdam i Slesv. Kirkekalender II,

S. 129 anføres saaledes Johannes Wendt som Iver Wandals Fader. Den første, der har ytret Tvivl om Rigtigheden af denne Overlevering, er J. Kinch i sin Ribe Bys Historie II, S. 23 flg. Han anfører saa gode Grunde for sin Tvivl, at H. F. Rørdam lader sig overbevise (Kirkehist. Saml., 3. Rk. V, S. 93), og i Dag er der næppe nogen, der vil gaa ind for den gamle Overlevering. Kinch peger paa, at der sammen med Iver Wandal levede 2 andre Mænd i Ribe med samme Efternavn, og den ene af dem hed Peder Wandal. Iver Wandal skrev ikke selv sit Navn Wandal, men Vandel, hvad der leder Tanken hen paa Landsbyen i Randbøl Sogn ved Vejle. Hans Fader har da muligvis været en fremstaaende Bonde fra denne By.

Raadmand IVER WANDAL havde i hvert Fald 2 Sønner og en Datter. Datteren ELSE blev gift første Gang med Borger i Ribe PEDER CHRISTENSEN, som døde 1601. De havde 4 Døtre, af hvilke de 3 blev gift med Præster i Ribe, den 4. med en kongelig Tolder i Byen. 2. Gang giftede Else Wandal sig antagelig omkring 1602, i alt Fald før 1605 med den senere Borgmester i Ribe MORTEN MADSEN LIME. Af de tre Børn i dette Ægteskab blev 2 Sønner Præster, en Datter var ugift i 1666.

Morten Lime døde antagelig i Begyndelsen af Aaret 1640, Hustruen 28/3 1665 mellem 101 og 102 Aar gammel. (Terpager: Inscript. Rip., S. 135 flg.).

Begge Iver Wandals Sønner studerede og vandt baade Lærdom og Anseelse. Den ældste, JENS, født i Ribe 1570 blev Sognepræst i Magstrup-Jægerup ved Haderslev og Provst i Gram Herred. Her døde han 1628. 1. Nov. 1601 havde han ægtet en Datter af Raadmand i Ribe Peder Baggese og Dorothea Sørensdaughter Stage. Hun hed MARINE PEDERSDATTER, var født i Ribe 1587 og døde i sin Fødeby af Pest 1659, da hun var paa Flugt for de fjendtlige Soldater, som hærgede ikke mindst i Sønderjylland med stor Grumhed.

Den yngste af Iver Wandals Sønner hed HANS. Han var født i Ribe 1579 og døde 1641 som Biskop i Viborg. Han blev gift i Odense 15/8 1616 med MARGRETHE HANSDATTER. Hun var født i Odense 1599 og døde 25/1 1647. Hendes Forældre var Raadmand i Odense Johan Borchardsen og Cathrine Nielsdatter Bagger. Præsten i Maugstrup havde 8, Biskoppen i Viborg 9 børn.

Af disse samler Interessen sig i denne Afhandling om de to der bar Navnet Iver efter Farfaderen en i hver Flok. De to Fætre blev begge Professorer i Lund, og begge Sognepræster i Lunds Opland til Forbedring af deres daarlige økonomiske Kaar i Lærergerningen. Ingen

af dem vandt synderlig Ære eller Respekt i deres Samtid. Den ene blev afsat, den anden burde utvivlsomt ogsaa have været det. Men alt dette har selvsagt virket med til, at det ofte har knebet med at holde dem ude fra hinanden. Saaledes har Cawallin i sin Lunde Stifts Herdaminne I, S. 332 og 398 faaet byttet om paa dem. I den under Udgivelse værende Lunde Stifts Herdaminne af Gunnar Carlquist har Forfatteren i 2 Serie Bind IV, S. 485 fig. og V, S. 245 fig. faaet denne Fejl rettet.

Den ældste af Fætrene var Præstesønnen fra Maugstrup. Han var født i Maugstrup 1607. Efter Studier i Udlandet blev han 1635 Magister ved Kbhs. Universitet. Aaret efter blev han kaldet til Rektor i Lund og Sp. Fjelje i Torna Herred. Naar Cawallin anbringer ham i Upåkre er det altsaa galt. 1637 blev han Professor i Philosophi ved Lunds Gymnasium, men 30/4 1647 blev han af Herredagen dømt fra Kaldet for Insubordination mod Biskop Winstrup. 1645 havde han faaet Tilladelse til at rejse rundt i Landet og kortlægge Skaane og Blekinge og 4/12 1648 fik han sammen med et Par andre Tilladelse til at anlægge en Potaske-Fabrik i Nærheden af Kristianopol. Om der er blevet noget ud af Planen i hans Tid er vist tvivlsomt. 8/12 1651 betegnes hans Hustru som Enke. Cawallin fortæller, at han som 17-aarig forlovede sig med sin Kusine KAREN, Datter af Biskoppen i Viborg. Hvorfra denne Overlevering stammer angiver han ikke, jeg har intet fundet derom andre Steder og Carlquist omtaler det ikke. Hun blev i hvert Fald senere gift med NIELS JENSEN, Raadmand i Nyborg. Cawallin oplyser derefter, at Wandal ved sin Død efterlod sig en Enke, ABIGÆL, og Carlquist oplyser, at hun hed ABIGÆL SCHWABE og var Datter af Montmester Nicolaus Schwabe og Magdalena. Brylluppet stod 10/6 1638 og hun døde hos en Datter i Ribe 3/2 1688, 66 Aar og 5 Mdr. gammel, var altsaa født i 1621 og ved sit Bryllup kun 17 Aar gammel.

Professor Iver Wandals Fætter af samme Navn var altsaa Broder til den omtalte Karen, Datter af Biskoppen i Viborg. Han var født 1625. Efter at være blevet Student fra Viborg 1645 blev han ca. 1648 Hører i Lund. Senere studerede ogsaa han i Udlandet og blev Magister ved Kbh. Univ. 1655 blev han Professor i Veltalenhed ved Gymnasiet i Lund efter siden 1653 at have været Konrektor i Odense. 1664 blev han tillige Sp. Upåkre-Flackarp i Bara Herred. 1668 blev han ekstraordinær, 1669 ordinær Professor i Historie ved Lunds Universitet. Indtil den skaanske Krig virkede han her som en højst ubetydelig Lærer, men efter dens Afslutning synes han ikke at

have fungeret. Præsteembedet beholdt han derimod til sin Død, selv om han utvivlsomt burde have været fjernet mange Aar før. Menigheden klagede gentagne Gange over hans Drukkenskab, at han oftest mødte beruset i Kirken, at han havde en Flaske Brændevin med sig paa Alteret, at han med Messesærken paa var gaaet bagom Kirkens Alter „og havde kastet sit Vand“ o.s.v. Det vil føre for vidt her at gaa ind paa hans Forsvar mod Beskyldningerne, det er ikke kedelig Læsning, ikke for intet havde han været Professor i Veltalighed. Han døde i Upåkre 11/6 1693. Han var gift 2 Gange, sidste Gang 16/10 1683 med ANNA JUSTDATTER LUDVICH, som døde i Lund ca. 6/3 1724 og blev begravet i Upåkre.

I Flg. Cawallin var Iver Wandal gift første Gang med KIRSTINE som døde 1682. Hun skal have været Søster til en Biskop i Norge. Dr. Carlquist ved noget mere, men ikke nok (Lunde Stifts Herdam., 2. Ser., V, S. 247). Han oplyser, at hendes Navn var KIRSTINE JOHANDATTER BORCH. Hun opgives at have været Søster til en Biskop i Norge „men Opgivelsen har ikke kunnet verificeres“. Ikke saa mærkeligt, thi en Biskop af dette Navn har ikke eksisteret i Norge. Om hendes Forældre ved han intet. Hun døde 1682 før 25. April.

Imidlertid fortæller Kinch i Ribe Bys Hist., II, S. 440, at Prof. Iver Wandal var gift med en Datter af Biskop Hans Borchardsen i Ribe og Hustru Karen eller Anna Cathrine Jørgensdatter Brod. Datterens Navn anføres ikke. Men dette leder paa sikkert Spor, selv om der ogsaa her er forkerte Overleveringer, som skal berigtiges. Denne Biskop Hans Borchardsen var Iver Wandals Morbroder, idet en Søster til ham jo var gift med Biskoppen i Viborg. Biskop Borchardsen havde 8 Børn hvis Navne alle kendes. De 6 af dem levede endnu i 1675.

Børnenes Navne var: 1) ELISABETH, dt. Kbh. Vor Frue 13/9 1631. 2) KAREN, dt. Kbh. Vor Frue 10/3 1633. 3) JØRGEN, dt. Kbh. Vor Frue 2/7 1634. 4) JENS, dt. Ribe Doms. 5/7 1635. 5) GERTRUD, dt. Ribe Doms. 18/9 1636. 6) MARGRETHE, dt. Ribe Doms. 11/10 1637. 7) KIRSTINE, dt. Ribe Doms. 5/3 1640 og 8) ALHED, dt. Ribe Doms. 3/3 1641.

Det er udenfor al Tvivl, at Nr. 7 er den af Kinch anførte Datter, der var gift med Prof. Wandal i Lund, og det er hende, der ovenfor er benævnet Kirstine Johansdatter Borch. Ganske vist beretter Kinch, at Kirstine var gift med Mag. HENRIK GOISCHE, Sp. Helsingør St. Olai Kirke, idet han henviser til Norsk Hist. Tidsskr. III, S. 105. Men dette er vitterligt forkert. Goische var, hvad ogsaa Wiberg har (Præsteh. I

S. 586), gift med Nr. 2, Karen, i hendes 3. Ægteskab. Dette stemmer med Hostrup Schultz: Helsingørs Embeds og Bestillingsmænd, S. 68, og med Indførelsen af hendes Død i Helsingør St. Olai Kirkes Kbg. (14/9 1703 døde Karen, Mag. Henrik Goisches 70 Aar gammel.) Navn og Alder stemmer med Nr. 2 af Biskop Borchardsens Børn. Hun havde tidligere været gift med to paa hinanden følgende Præster i Gunderslev mellem Sorø og Næstved, først 11/9 1653 i Kbh. Vor Frue med ELIAS CLAUSEN PLUM † ca. 1654, derefter med PEDER ENEVOLDSEN BROCHMANN, † 12 1655. Og saaledes bliver der Plads for Iver Wandal som Kirstines Mand, og han bliver ikke blot forlovet men ogsaa gift med sin Kusine, der højst sandsynlig ikke har været meget over de 17 Aar. Men dermed klares ogsaa Hustruens „Søsterskab“ til en Biskop i Norge. Der bliver endda ikke Tale om een men om hele to norske Biskopper. De var nemlig hendes Svogre gift med hendes Søstre Nr. 5 og 8. Søsteren Nr. 5 Gertrud blev samme Dag som Karen viet i Kbh. Vor Frue K. 11/9 1653 til Sp. i Dalby-Tureby ved Fakse HANS CLAUSEN ROSING. Hun døde i Dalby allerede 2/12 1660, netop som han blev forflyttet til Sp. Kallundborg, hvorfra han i 1664 befordredes til Biskop i Aggershus Stift. Han døde i Christiania 13/4 1699. Hans Eftermand i Kallundborg hed JACOB JENSEN JERSIN og var Søn af Hans Borchardsens Forgænger paa Ribe Bispestol Jens Dinesen Jersin og Cathrine Jacobsdatter Outzen. 5/6 1664 viedes han i Kbh. Vor Frue K. til Biskop Borchardsens yngste Barn Alhed (Nr. 8). Hun levede endnu 1714. 1680 udnævntes Jacob Jersin til Biskop i Christianssand. Han døde i Skien 21/7 1694 paa Rejse til Christiania eller paa en Visitatsrejse. Det er aabenbart ham, der tænkes paa som Kirstine Borchs Broder, det andet Svogerskab var maaske forlængst gaaet i Glemmebogen i 1682, da hun døde.

Af de øvrige Søskende blev Nr. 1: Elisabeth gift med 2 Vinhandlere i Kbh. ALBERT DYSELSDORPH og HENRIK WERNER. Nr. 3: Jørgen underskrev sig altid Georg Burchard, blev brugt i diplomatisk Tjeneste og var efter 1676 Hovmester for Christian V's uægte Søn Christian Gyldenløve. Nr. 4: Jens blev Sognepræst i Tranebjerg paa Samsø og Nr. 6: Margrethe er antagelig død som Barn, i hvert Fald var det hende og Søsteren i Dalby, der døde før 1675.